M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

OXONII.
Excudebat G. Turner.
M. DC. XXXVI.

BIBLIOTHECA

TYPOGRAPHVS LECTORI.

NEc tuo compendio (candide Lector) nec ſcriptoris hujus dignitati ſatis caverunt, qui limpidiſſimam puræ latinitatis ſcatebram cum * turbido Arnobio confundebant. Non ero tamen venerando Patri nomini ita injurius, ut

* Arnobi & inæqua nimis, & ... op ... pe ... co ... fuſus: Hi ron. ep. ad Part.

dicam eos tam impari nexu (cum Mezentio apud * Virgilium) viventem cadaveri copulasse. Sed sane tam infœlix consortiũ maximas huic libro tenebras offendit: qui verè audit expirantis jam Romæ eloquentiæ ultimus conatus, & quasi mox emorturiæ lucernæ supremus fulgor. Hunc à mendis quæ in editione Frobenianâ subinde occurrunt repurgandum curavi. Scholia

Eneïd 8.

in

in ſcriptorem tam omnium manibus tritum ſupervacanea duxi: cum tyrones veteranorum operâ in evolvendo hoc authore utplurimum iuvantur. Habes hîc igitur purum putum Minucium, id eſt gemmam nativo melius ſplendore micantem: fruere, & Vale.

Lactantius Divinarum Institutionum.

Lib. 5. Cap. 1.

Minucius Fœlix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus est, declarat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.

M.

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

COgitanti mihi, & cum animo meo *Octavij* boni, & fidelissimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo & affectio hominis inhæsit, ut ipse quodammodò mihi viderer in præterita redire, nonnulla, quæ jam transacta, & decur-

sa sunt, recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectore meo, ac penè intimis sensibus implicata est. Nec immeritò discedens vir eximius, & sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote cùm & ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut & in ludicris, & seriis pari mecum voluntate concineret: eadem vellet, vel nollet, crederes unam mentem in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: & cum discussâ caligine de tenebrarum profundo in lucem sapientiæ, & veritatis emergerem, non respuit comitem; sed, quod est glorioſius, præcucurrit. Itaque cum per

universam

universam convictûs nostri, & familiaritatis ætatem meæ cogitatio volveretur, in illo præcipuè sermone ejus, mentis meæ recedit intentio, quo *Cæcilium* superstitiosis vanitatibus etiam tum inhærentem, disputatione gravissimâ ad veram Religionem reformavit. Nam negotij, & visendi mei gratiâ *Romam* contenderat, relictâ domo, conjuge, liberis; & quod est in liberis amabilius, annis adhuc imm[illegible]bus, & adhuc dimidiata [illegible] tantibus, loquelâ, ipso [illegible] tis linguæ fragmine, dulciore. Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto, quàmque impatienti gaudio exultaverim, cum augeret maximè lætitiam meam amicissimi

amicissimi hominis inopinata præsentia. Igitur post unum, & alterum diem, cum jam & aviditatem desiderij frequens assiduitatis usus implêsset; & quæ per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alternâ comperissimus; placuit *Hostiam* petere amœnissimam civitatem, quòd esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda, & apposita curatio. Sanè & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant. Nam id temporis post æstivam diem, in temperiem semet autumnitus dirigebat. Itaque cùm diluculò ad mare inambulando litori pergeremus, ut & aura aspirans leniter membra vegetaret, & cum eximiâ voluptate molli

molli vestigio cedens arena subsideret: *Cæcilius* simulacro *Serapidis* denotato (ut vulgus superstitiosus solet) manum ori admovens, osculum labiis impressit. Tunc *Octavius* ait: Non boni viri est, *Marce* frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere: ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sanè, & unctos, & coronatos: cum scias hujus erroris non minorem ad te, quàm ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spacium civitatis emensi, jam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas velut sterneret ambulacro, perfundens lenis

lenis unda tundebat: & ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis torosisque. Ibidem erroribus delectati perquàm sumus, cùm in ipso æquoris limine plantas tingeremus, quod vicissim nunc adpulsum nostris pedibus allideret fluctus; nunc relabens, ac vestigia retrahens, in sese reforberet. Sensim itaque tranquillèque progressi, oram curvi molliter litoris, inter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ fabulæ erant *Octavij* differentis de navigatione narratio. Sed ubi eundi spacium satis justum cum sermone consumpsimus, eandem emensi viam rursus versis vestigiis

ſtigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum eſt, ubi ſubductæ naviculæ ſubſtratis roboribus, à terrenâ labe ſuſpenſæ quieſcebant: pueros videmus certatim geſtientes, teſtarum in mare jaculationibus ludere. Is luſus eſt, teſtam teretem jactatione fluctuum lævigatam legere de litore: eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam, inclinem ipſum atque humilem, quantum poteſt. ſuper undas inrotare: ut illud jaculum, vel dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel, ſummis fluctibus tonſis, emicaret, dum aſſiduo ſaltu ſublevatur. Is, ſe in pueris victorem ferebat, cujus teſta & procurretur longiùs, & frequentiùs exſiliret. Igitur cum

omnes

omnes hac spectaculi voluptate caperemur, *Cæcilius* nihil intendere, neque de contentione ridere: sed tacens anxius segregatus, dolore, nescio quid vultu fatebatur. Cui ego, Quid hoc est rei? Cur non agnosco *Cæcili* alacritatem tuam? Cur illam oculorum etiam in seriis hilaritatem requiro? Tum ille; Jamdudum me *Octavij* nostri acriter angit & remordet oratio, quâ in te invectus, objurgavit negligentiæ; ut me dissimulanter gravius argueret inscientiæ. Itaque progrediar ulteriùs: de toto & integro mihi cum *Octavio* res est. Si placet, ut ipsius sectæ homo cum eo disputem, jam profectò intelliget facilius esse in contubernalibus disputare,

putare, quàm conſerere ſapientiam; modò in iſtis ad tutelam balnearum jactis, & in altum procurrentibus petrarum obicibus reſidamus, ut & requieſcere de itinere poſſimus, & intentiùs diſputare. Et cum dicto ejus aſſedimus, ita, ut me ex tribus medium latebris ambitione protegerent. Nec hoc obſequij fuit, aut ordinis, aut honoris; quippe cum amicitia pares ſemper aut accipiat aut faciat: ſed ut arbiter, & utriſque proximus aures darem, & diſcrepantes duos medius ſegregarem.

Tum ſic *Cæcilius* exorſus eſt: Quanquam tibi, *Marce* frater, de quo cum maximè quærimus, non ſit ambiguum;

tum; utpote qui diligenter in utroque vivendi genere versatus repudiaris alterum, alterum comprobaris: inpræsentiarum tamen ita tibi informandus est animus, ut libram teneas æquissimi judicis, nec in alterum partem propensus incumbas: ne non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quàm ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde si mihi quasi novus aliquis, & quasi ignarus partis utriusque confidas; nullum negotium est patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magísque verisimilia, quàm vera. Quo minus mirum est, nonnullos tædio investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temerè potius succumbere,

bere, quàm in explorando pertinaci diligentiâ perſeverare. Itaque indignandum omnibus, imò indoleſcendum eſt, audere quoſdam, & hos ſtudiorum rudes, literarum profanos, expertes artium, niſi ſordidarum; certum aliquid de ſummâ rerum ac majeſtate decernere; de quâ tot [omnibus] ſeculis ſectarum plurimarum uſque adhuc ipſe Philoſophia deliberat. Nec immeritò: cùm tantum abſit ab exploratione divinâ humana mediocritas, ut neque quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſublata ſunt, neque quæ infra terram profunda demerſa ſunt; aut ſcire ſit datum aut ſcrutari permiſſum, aut ſciſcitari religioſum. Et beati ſatis, ſatíſque prudentes

jure

jure videamur, si secundum illud vetus Sapientis oraculum, nosmetipsos familiarius noverimus. Sed quatenus indulgentes insano, atque inepto labori, ultra humilitatis nostræ terminos evagamur, & in terram projecti cœlum ipsum, & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem non vanis & formidolosis opinionibus implicemus. Sint [principio] omnium semina naturâ in se coeunte densata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? Sidera licèt ignis accenderit, & cœlum licèt materia sua suspenderit: licèt terram fundaverit

daverit pondere, & mare licet influxerit è liquore: unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est? Homo & animal omne quod nascitur, inspiratur, & alitur, elementorum voluntaria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne dividitur, solvitur, dissipatur. Ita in fontem refluunt, & in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec judice, nec auctore. Sic congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere: sic exhalatis terræ vaporibus, nebulas semper adolescere; quibus densatis coactisque, nubes altius surgere; iisdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare: vel nimbis collidentibus

tibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare? Adeò passim cadunt, montes irruunt, arboribus incurrunt, sine delectu tangunt, loca sacra & profana, homines noxios feriunt, sæpe & religiosos. Quid tempestates loquar varias, & incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? In naufragiis bonorum malorumque fata mixta, merita confusa? in incendiis interitum convenire insontium, nocentiumque &, cum tabe pestiferâ cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire? & cùm belli ardore sævitur, meliores potius occumbere? In pace etiam non tantùm æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: ut in

pluribus

pluribus nescias, utrùm sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. Quòd si mundus divinâ providentiâ, & alicujus numinis auctoritate regeretur; nunquam mereretur *Phalaris*, & *Dionysius* regnum, nunquam *Rutilius* & *Camillus* exilium, nunquam *Socrates* venenum. Ecce arbusta frugifera, ecce jam seges cana, jam temulenta vindemia imbre corrumpitur, grandine cæditur: adeò ut incerta nobis veritas occultatur, & premitur; aut (quod magis credendum est,) variis, & lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. Cùm igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit quanto venerabilius, ac melius, antistitem veritatis majorum

rum excidere disciplinam; religiones traditas colere; deos quos à parentibus antè imbutus es timere, quàm nosse familiarius; adorare; nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere; qui adhuc rudi seculo in ipsius mundi natalibus meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges. Inde adeò per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & Deos colere municipes; ut *Eleusinos, Cererem; Phrygas Magnam matrem; Epidaurios, Æsculapium; Chaldæos, Belum; Assyrios, Syros; Dianam, Tauros; Gallos, Mercurium*; universa *Romanos*. Sic eorum potestas, & auctoritas totius orbis ambitus occupavit: sic

imperium

imperium suum ultra Solis vias, & ipsius Oceani limites propagavit; dum exercent in armis virtutem religiosam; dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum: dum obsessi, & citra solùm Capitolium capti, colunt deos, quos alius jam spreviſſet iratus, & per *Gallorum* acies mirantium superstitionis audaciam, pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum captis hostilibus mœnibus, adhuc ferociente victoriâ numina victa venerantur: dum undique hospites Deos quærunt, & suos faciunt: dum aras extruunt etiam ignotis Numinibus & Manibus. Sic dum universarum gentium fa-

cui subeptum, etiam regnare meruerunt. Hic perpetuus venerationis tenor manſit, qui longæ ætate non infringitur, ſed augetur. Quippe antiquitas cæremoniis, atque ſanis tantum ſanctitatis tribuere conſuevit, quantum adſtruxerit vetuſtatis. Nec tamen temerè (auſim enim iterum & ipſe concedere, & ſic melius errare) majores noſtri, aut obſervandis auguriis, aut extis conſulendis, aut inſtituendis ſacris, aut delubris dedicandis operam navaverunt. Specta de libris memoriam: jam eos deprehendes initiaſſe ritus omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens & ſæviens placaretur.

Teſtis

Testis *mater deûm*, quæ adventu suo & probavit matronæ castitatem, & urbem metu hostili liberavit. Testes equestrium fratrum in lacu, sicut ostenderant statuæ consecratæ; qui anheli spumantibus equis atque fumantibus, de *Perse* victoriam, eâdem die, quâ vicerant, nunciaverunt. Testis ludorum offensi *Jove* de somnio plebeij hominis iteratio: & *Deciorum* devotio rata testis est: testis & *Curtius*, qui equitis sui vel mole, vel ontre hiatum profundæ voraginis coæquavit. Frequentius etiam quàm volebamus deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt. Sic *Allia*, nomen infaustum; sic *Claudij* & *Junij*, non prælium in *Pœnos*, sed

ferale naufragium est. Et ut *Thrasimenus Romanorum* sanguine & major esset, & decolor, sprevit auguria *Flaminius*: & ut *Parthos* signa repetamus, dirarum imprecationes *Crassus* & irrisit, & meruit. Omitto vetera quæ multa sunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poëtarum; prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas & protegitur & ornatur: magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis; quam cultu insignia, & muneribus opulenta. Inde adeò pleni, & mixti Deo vates futura præcerpunt, dant caute-

lam

lam periculis, morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum: etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus; quos impiè per diem negamus, violamus, pejeramus. Itaque cum omnium gentium de diis immortalibus, quamvis incerta sit vel ratio, vel origo, maneat tamen firma consensio; neminem fero tantâ audaciâ, tamque irreligiosâ nescio quâ prudentiâ tumescentem, qui hanc religionem tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere, aut infirmare nitatur. Sit licèt ille *Theodorus Cyrenaus*, vel qui prior *Diagoras Melius*, cui *Atheon* cognomen apposuit antiquitas; qui uterque nullos deos allevi-

rando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemque penitus sustulerunt: nunquam tamen in hâc impietatis disciplinâ simulatæ Philosophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. Cum *Abderitem Protogoram Athenienses* viri, inconsultè potiùs quàm profanè de divinitate disputantem, & expulerint suis finibus, & in concione, ejus scripta deusserint: quid homines (sustinebitis enim me impetum susceptæ actionis liberiùs exerentem) homines (inquam) deploratæ, illicitæ, ac desperatæ factionis grassari in deos, non ingemiscendum est? Qui de ultimâ fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis, sexûs sui facilitate labentibus,

tibus, plebem profanæ conjurationis instituunt: quæ nocturnis congregationibus, & jejuniis solemnibus, & inhumanis cibis, non sacro quodam, sed piaculo fœderantur: latebrosa, & lucifuga natio, in publico muta, in angulis garrula: templa ut busta, despiciunt: deos despuunt, rident sacra, miserantur miseri (si fas est) sacerdotum honores, & purpuras despiciunt ipsi seminudi: pro mirâ stultitiâ, & incredibili audaciâ spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt & futura: & dum mori post mortem timent, interim mori non timent. Ita illis pavor, & fallax spes solatio redivivo blanditur. Ac jam, ut fœcundius nequiora proveni-

unt, ſerpentibus indies perditis moribus per univerſum orbem ſacraria iſta teterrima impiæ coitionis adoleſcunt. Eruenda prorſus hæc & execranda conſenſio. Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt, & amant mutuò penè antequam noverint: paſſim etiam inter eos velut quædam libidinum religio miſcetur, ac ſe promiſcuè appellant Fratres & Sorores, ut etiam non inſolens ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. Ita eorum vana, & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur. Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret veritas, maximè nefaria & honore præfanda ſagax fama loqueretur. Audio eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum ineptâ neſcio quâ perſuaſione

persuasione venerari: digna, & nata religio talibus moribus. Alii eos ferunt ipsius antistis ac sacerdotis colere genitalia; & quasi parentis sui adorare naturam. Nescio an falsa, certè occultis ac nocturnis sacris apposita suspicio: & qui hominem summo supplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia, eorum ceremonias fabulantur, congruentia perditis, sceleratisque tribuunt altaria, ut id colant quod merentur. Jam de initiandis tirunculis fabula tàm detestanda, quàm nota est. Infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei, qui sacris imbuitur. Is infans à tirunculo farris superficie, quasi ad innoxios ictus provocato, cæcis, occultisque

cultíſque vulneribus occiditur: hujus (prò nefas) ſitienter ſanguinem lambunt; hujus certatim membra diſpertiunt; hâc fœderantur hoſtiâ: hâc conſcientiâ ſceleris ad ſilentium mutuum pignorantur. Hæc ſacra ſacrilegiis omnibus teteriora. Et de convivio notum eſt, paſſim omnes loquuntur; id etiam *Cortenſis* noſtri teſtatur oratio: Ad epulas ſolenni die cocunt, cum omnibus liberis, ſororibus, matribus, ſexûs omnis homines, & omnis ætatis. Illic poſt multas epulas, ubi convivium calùit, & inceſtæ libidinis fervor ebrietate exarſit, canis qui candelabro nexus eſt, jactu offulæ ultra ſpacium lineæ, quâ vinctus eſt, ad impetum & ſaltum provocatur.

catur. Sic everſo, & extincto conſcio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt, per incertum ſortis; & ſic non omnes operâ, conſcientiâ tamen pariter inceſti; quoniam voto univerſorum appetitur, quicquid accidere poteſt in actu ſingulorum. Multa prætereo conſultò. Nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut pleraque omnium vera, declarat ipſius pravæ religionis obſcuritas. Cur enim occultare & abſcondere, quicquid illud colunt, magnopere nituntur? Cum honeſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint? Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulacra? Cur nunquam palam loqui, nunquam liberè con-

congregari sustinent, nisi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum est aut pudendum? unde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, solitarius, destitutus: quem non gens libera, non regna, non saltem *Romana* superstitio noverunt? *Iudæorum* sola & misera gentilitas, unum & ipsi Deum, sed palàm, sed templis, aris, victimis, cæremoniisque coluerunt: cujus adeò nulla vis, nec potestas est, ut sit *Romanis* numinibus cum suâ sibi natione captivus. At etiam Christiani quænam monstra, quæ portenta confingunt? Deum illum suum quem nec ostendere possunt nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique & occultas cogitationes

nes diligenter inquirere? Discurrentem scilicet, atque ubique præsentem: molestum illum volunt, inquietum, impudenter etiam curiosum. Siquidem astat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec singulis inservire possit per universa distractus; nec universis sufficere in singulis occupatus. Quid, quòd toti orbi, & ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur; quasi aut naturæ divinis legibus constitutus, æternus ordo turbetur; aut rupto elementorum omnium fœdere, & cœlesti compage divisa, moles ista, quâ continemur, & cingimur, subruatur. Nec hâc furiosâ opinione contenti, aniles fabulas

adstruunt

adstruunt & annectunt. Renasci se ferunt post mortem, & cineres, & favillas: nescio quâ fiduciâ mendaciis suis invicem credunt. Putes eos jam revixisse. Anceps malum & gemina dementia, cœlo & astris quæ sic relinquimus (ut invenimus) interitum denunciare; sibi mortuis, & extinctis (qui sicut nascimur, & interimus) æternitatem repromittere. Indè videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium sepulturas. Quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram resolvatur: nec interfit utrum feræ diripiant, an maria consumant, an humus contegat, an flamma subducat: cum cadaveribus omnis sepultura, si sentiunt,

tiunt, pœna sit; si non sentiunt, ipsâ conficiendi celeritate, medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, & perpetem vitam mortuis pollicentur: cæteris, ut injustis, pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppetunt, ni festinet oratio. Injustos ipsos, magis nec laboro, jam docui: quanquam etsi justos darem, culpam tamen vel innocentiam fato tribui, sententiis plurimorum, etiam vestra consensio est. Nam quicquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo addicitis. Sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum judicem fingitis, qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen scisci-tari, utrùmne sine corpore, an

cum

cum corporibus? & corporibus quibus, ipsisne, an innovatis resurgatur? sine corpore? sine corpore, quod sciam, neque mens neque anima, nec vita est. Ipso corpore? sed jam ante dilapsum est: alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. Et tamen tanta ætas abiit, sæcula innumera fluxerunt; quis unus ullus ab inferis vel *Protesilai* sorte remeavit horarum saltem permisso commeatu; vel ut exemplo crederemus? Omnia ista figmenta malesanæ opinionis, & inepta solatia à poetis fallacibus in dulcedine carminis lusa, à vobis nimiùm credulis, in Deum vestrum turpiter reformata sunt. Nec saltem de præsentibus capitis experimentum,

tum, quàm vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant. Quid post mortem impendeat, miseri, dum adhuc vivitis, æstimatis. Ecce pars vestrum, & major & melior, ut dicitis; egetis; algetis, ope, re, fame laboratis: & Deus patitur? dissimulat, non vult, aut non potest opitulari suis. Ita aut invalidus, aut iniquus est. Tu qui immortalitatem postumam somnias, cum querquero quateris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, non tum conditionem tuam sentis? non tum agnoscis fragilitatem? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. Ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, & jam non adorandæ, sed subeundæ cruces: ignes

ignes etiam, quos & prædicitis & timetis: ubi Deus ille? Qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest? Nonne *Romani* sine vestro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, vestrique dominantur? Vos verò suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinetis; non spectacula visitis, non pompis interestis: convivia publica absque vobis; sacra certamina, præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. Non floribus caput nectitis; non corpus odoribus honestatis; reservatis unguenta funeribus; coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi, trepidi, misericordiâ digni, sed nostrorum

deorum

deorum. Ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. Proindè si quid sapientiæ vobis aut verecundiæ est, desinite cœli plagas, & mundi fata, & secreta rimari. Satis est pro pedibus aspicere; maximè indoctis, imperitis, rudibus, agrestibus; quibus non est datum intelligere civilia, multò magis denegatum est disserere divina. Quanquam, si philosophandi libido est, *Socratem* sapientiæ principem, quisquis vestrûm tantus est, si potuerit, imitetur. Ejus viri quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est: *Quod supra nos, nihil ad nos.* Meritò ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis. Quod oraculum idem ipse præsensit, idcircò univer-

sis

sis se esse præpositum; non quòd omnia comperisset, sed quod nihil se scire didicisset: ita confessæ imperitiæ summa prudentia est. Hoc fonte defluxit *Arcesilæ*, & multo post *Carneadis* & *Academicorum* plurimorum in summis quæstionibus tuta dubitatio, quo genere philosophari, & cautè indocti possunt, & docti glorioſè. Quid, *Simonidis Melici* nonne admiranda omnibus & sectanda cunctatio? Qui cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos ob *Hierone* tyranno quæreretur, primò deliberationi diem petiit: postridiè biduum prorogavit, mox alterum tantùm admonitus adjunxit: postremò cum causas tantæ moræ tyrannus inquireret, respondit ille,

ille, quòd sibi, quanto inquisitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obscurior. Meâ quoque opinione, quæ sunt dubia, ut sint, relinquenda sunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus, temerè & audaciter in alteram partem ferenda sententia est; ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur.

Sic *Cæcilius*, & renidens. (nam indignationis ejus tumorem effusæ orationis impetus relaxaverat.) Et quid ad hæc (ait) audet *Octavius*, homo *Plautinæ Prosapiæ*, ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorum? Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim priùs exultare te

dignum

dignum est concinnitate sermonis, quàm utrinque plenius fuerit peroratum; maximè cum non laude, sed veritate disceptatio vestra nitatur. Et quanquam magnum in modum me subtili varietate tua delectârit oratio, tamen altiùs moveor, non de præsenti actione, sed de toto genere disputandi; quòd plerunque pro differentium viribus, & eloquentiæ potestate, etiam perspicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum est auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus, nec à rectis falsa secernunt: nescientes inesse & in incredibili verum, & in verisimili mendacium.

um. Itaque quò sæpius asseve-rationibus credunt, eò frequen-tius à peritioribus arguuntur: sic assiduè temeritate deceptí, culpam judicij transferunt ad incerti querelam, ut damnatis omnibus malint universa sus-pendere, quàm de fallacibus judicare. Igitur nobis provi-dendum est, ne odio identidem sermonum omnium labore-mus: ita ut in execrationem & odium hominum plerique sim-pliciores efferantur. Nam in-cautè credulí circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox, errore consimili jam sus-pectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde soliciti, quòd utrinque in omni negocio disseratur, & ex alterâ

parte

parte plerumque obscura sit veritas, ex altera lateat minùs subtilitas; quæ nonnunquam ubertate dicendi fidem confessæ probationis imitetur; diligenter, quantùm potest, singula ponderemus; ut argutias quidem laudare, ea verò quæ recta sunt, eligere, probare, suscipere possimus.

Decedis (inquit *Cæcilius*) officio judicis religiosi. Nam perinjurium est, vires te actionis meæ intergressu gravissimæ disputationis infringere, cum *Octavius* integra & illibata habeat singula.

Si potest refutari id quod criminaris, inquam, in commune, nisi fallor, compendium protuli,

tuli, ut examine scrupuloso nostram sententiam non eloquentiæ tumore, sed rerum ipsarum soliditate libremus: nec evocanda, quod quereris, diutius intentio, cum toto silentio liceat responsionem *Januarij* nostri jam gestientis audire.

Octavius: dicam equidem, ut potero, pro viribus; & admittendum tibi mecum est, ut convitiorum amarissimam labem verborum veracium flumine diluamus. Nec dissimulabo principio ita *Natalis* mei errantem, vagam, lubricam, nutantemque sententiam, ut sic nobis ambigendum, utrum sua cruditio turbata sit, an vacillaverit per errorem. Nam

interim deos credere, interim
se deliberare variavit, ut pro-
positionis incerto, certior re-
pponentis hostrae intentio fun-
daretur. Sed in Natura meo
veritatem nolo, non credo.
Procul est ab ejus simplicitate
libertas tua. Quid igitur?
ut qui rectam viam nescit, ubi,
ut fit, in plures una diffinditur,
haeret anxius, nec singulas au-
det eligere, nec universas pro-
bare: sic tui non est veri stabile
judicium, prout impia superstitio
suaserit, ita ejus dubia opinio
diffinitur. Nullum itaque in-
ventum est, si Creatorem iden-
tem in contrariis ac repugnan-
tibus facietur, actuet; facies
fiat: quod ne fiat interim, con-
vincam, & rationem quam
vis diversa, quae dicta sunt,

veritas

C 2 consuesse

sit, quare sit, unum elementis concretus, an concinnatus atomis, in potius à Deo fusus, formatus, animatus. Quod ipsum explorare, & cruere, suis universitatis inquisitionem possumus, cum ita cohærentia connexa, concatenata sint, ut, nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis. Nec possis pulchrè gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communionem omnium mundi civitatum præcipuè cum à feris, belluis hoc differamus, quòd illa prona, in terramque vergentia nihil nata sint prospicere, nisi pabulum. Nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cœlum datus est, sermo, & ratio, per quæ Deum agnoscimus,

nitis, sentimus, militamur, ignorare, nec fas, nec licet, ingerentem ipse oculis, & sensibus nostris cœlestem claritatem. Sacrilegij enim vel maximi instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas invenire. Quo magis inepti videntur qui binis membrorum cœtibus ornatum non diuina ratione perfectum volunt, sed fortuitis quibusdam temerè coalescentibus conglobationibus mentem, sensum, oculos, sensus ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, & quæ sunt intra, & circa quæque luserit aer, quam cœlestis aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur?

gubernetur? Cœlum ipsum vide quàm latè tendatur, quam rapidè volvatur, vel quod in noctem altris distinguatur, vel quod in diem solè lustretur: jam scies quàm sit in eo summi moderatoris mira, & divina liberatio. Vide & annum ut solis ambitus faciat: & mensem vide, ut luna anfractu senio labore circumagat. Quid tenebrarum, & lumnis dicam, rerumque vices, ut sit nobis laboris & quietis alterna reparatio? Relinquenda verò Astrologis prolixior de syderibus oratio, vel quæ regant cursum navigandi, vel quæ aranti metendique tempus indicant: quæ singula non modò ut crearentur, fierent, disponerentur summi opificis, & perfectæ fa-

rationis egucrunt; verumetiam sentiri perspici, intelligi, sine summâ solertiâ, & ratione non possunt. Quid cum ordo temporum hâc frugum stabili varietate distinguitur, nonne auctorem suum, parentémque testatur? Ver æquè cum suis floribus, & æstas cum suis messibus, & autumni maturitas grata, & hyberna olivitas necessaria: qui ordo facilè turbaretur, nisi maximâ ratione consisteret. Jam providentiæ quantæ, ne hyems sola glacie ureret, aut sola æstas ardore torreret; autumnis & veris inferere medium temperamentum? ut per vestigia sua anni revertentis occulti & innoxij transitus laberentur. Mari intende, lege litoris stringitur: quicquid ar-

borum

botum est, vide, quàm è terræ visceribus animatur. Aspice Oceanum, refluit reciprocis æstibus, vide fontes, manant venis perennibus, fluvios antuere cunt semper exertis lapsibus. Quid loquar, aptè dispositæ rectæ montium, collium flexæ, porrectæ camporum? Quidve animantium loquar adversus & muscelam multiformem? alis aliis armatos cornibus, aliis dentibus fossas & fundas unguibus & spicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatis pennarum? Ipsa præcipuè formam nostræ pulchritudo. Deum fatetur artificem, stantium rigidus vultus erectus, oculi in summo, velut in speculâ constituti; & omnes cæteri sensus velut in arce compositi. Longum

gum est ire per singula? nihil
in homine membrorum est
quod non ad necessitatis causa
sit & decoris. Et quod magis
mirum est, eadem figura omni-
bus, sed quadam unicuique
meamenta detexta: sic & simi-
les universi videmur, & inter
se singuli dissimiles invenimur.
Quid nascendi ratio? quis
cupido generandi? nonne
Deo dicta est? & ne uberis pa-
ri mulieri lactescentis lacticinia
ut tener foetus uberius lacte
coris adolescat? Nec universi
eadem ratione Deus, sed
partibus corporis. Et nonnul-
lole differens, sed circumfu-
entis maris copore recreatur
Aegypti nocturnam temperat
Nilus, coelo Euphrates. Meso-
potamiam, Indum & fervere
Orientem

Orientem dicimus & rigare. Quod si ingressus aliquam domum, omnia exculta, disposita, ornata videres, utique præsesse ei credares dominum, & illis bonis rebus multo esse ditiorem. Ita in hac mundi domo, cum cœlum terramque perspicias, providentiam, ordinem, legem credas esse universitatis dominum, & rectorem, quæ ipsis syderibus, & signis mundi partibus pulchrior rerum? Nisi forte, quoniam de providentia nulla dubitatio est, inquiendum putas, unius nutus impetio, an arbitrio plurimorum cœleste regnum gubernetur: quod ipsum non est multi laboris a perito cogitanti imperia terrena, quibus exempla utique de cœlo. Quando unquam

regni

regni societas aut cum fide cœpit, aut sine cruore desiit? Omitto *Persas* de equorum hinnitu augurantes principatum, & *Thebanorum* prænotatum fabulam transeo: Oh patrum & casæ regnum de geminis historiis notissima est: Generi & Soceri bella toto orbe diffusa sunt, & tam magni imperii duos fortuna non capit. Vide cætera: rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus. Tu in cœlo summam potestatem dividi credas, & scindi veri illius ac divini imperii totam potestatem? cum palam sit parentem omnium Deum, nec principium habere, nec terminum, qui nativitatem omnibus præstet, sibi perennitatem, qui ante mundum fuerit

sibi

sibi ipse pro mundo, qui universa quæcunque fiunt verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Illic nec videri potest, visu clarior est; acies comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensibus major est; infinitus, immensus, & soli sibi tantus quantus est, notus. Nobis verò ad intellectum perfus angustum est, & ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. Eo quæ quemadmodum sentio, magnitudinem Dei, qui se putat nosse, minuit: qui non vult quid sit, non novit. Non nomen Dei quæras; Deus nomen est. Illic vocabulis opus est, cum per singulos propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est. Deo, qui solus est, Deus

vocabulum

vocabulum totum est. Quem si
patrem dixero, terrenum opi-
neris; si regem, carnalem suspi-
ceris; si dominum, intelliges
inique mortalem. Audite, adhi-
bete rationem, & perspicies
ejus claritatem. Quid quod om-
nium de isto habeo consensum?
Audio vulgus, cum ad cœlum
manus tendunt, his nihil aliud
quam *Deus dicunt, Deus magnus est, Deus verus est,*
& si Deus dederit. Vulgi iste
naturalis sermo est, an Christi-
ani consitii ratio? Etiam
68 *Jovem principem volunt, fi-*
lium in nomine, sed de im-
potestate consentiunt. Audio
poëtas quoque unum patrem
deorum atque hominum prædi-
cantes, & talem esse mortalium
mentem, qualem parentem om-
nium

nium Deus induxerit. Quid
Mauritanus? Nam? Nonne
spiritus, proximus, veritas
principio (ait) hoc habuit, ut ver-
ba de aeterna mundi [illegible]
spiritus subsistentia, & infusa
mens agitat. Inde homines pe-
cudesque gignit, & quicquid
aliud humana mens. Idem alio lo-
co [illegible] spiritus
Deus nominat. Haec omnia pug-
nabilia. Genitalia
[illegible]
Tertullianus [illegible]
[illegible]
Hinc pecudes armenta, viros, ge-
[illegible] ferarumque
Et quid aliud [illegible] nobis Deus,
quam mentes & ratio & spiritus
praedicatur? Recensamus si
placet, disciplinam philoso-
phorum, deprehendemus eos
sermonibus

sagonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc unam coire, & conspirare sententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui dicti sui fide dictis sapientes esse meruerunt. St Thales Milesius omnium primus, qui primus de cœlestibus disputavit, & rerum naturam, atque divinam Deum intentus mentem, quæ ex aqua cuncta fluxerit, & altior & sublimior aquæ fide disserens, quam ut ab homine potuerit inveniri, à Deo tradita. Videbis philosophi principalia, nobiscum penitus spiritalem consonare. Anaximenes deinde pari, & post Apolloniates Diogenes, aëra Deum statuunt, infinitum & immensum. Idem ratio ipsaque fides de divinitate consentit. Heraclitus vero

vero

verò descriptio & modus insitæ mentis, Deus dicitur. Et *Pythagoras*, Deus est animus per universam rerum naturam commeans, & intentus; ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. *Xenophanem* notum est, omne infinitum cum mente, Deum tradere: & *Antisthenem*, populares deos multos, sed naturalem unum præcipuum. *Speusippum*, vim naturalem, animalem, quâ omnia regantur, Deum nosse. Quid *Democritus*; quamvis *atomorum* primus inventor, nonne plerunque naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? *Straton* quoque & ipse naturam. Etiam *Epicurus* ille, qui deos aut otiosos fingit, aut nullos, naturam

men

meni superponit. [illegible] Aristoteles variat, & assignat tamen unum petasatem, nullum interim [illegible] tenuit, mundum interim Deum dicit: interim modo Deum præficit. *Heraclides Ponticus* quoque Deo divinam mentem quamvis varie adscribit. *Theophrastus*, & *Zenon*, & *Chrysippus*, & *Cleanthes*, sunt & ipsi multiformes, sed ad unitatem providentiæ omnes revolvuntur. *Cleanthes* enim mentem modò æthera, modò æthereum, modò æthereum plerumque rationem Deum deseruit. *Zenon* ejusdem magister, naturalem legem atque divinam, & inchoata interim, interdumque rationem, vultque omnium esse principium: idem interpretando *Iunonem*, aëra; *Jovem*, cælum; *Neptunum*, mare; [illegible] nem

Dei,

Dei intelligendi defectionem
sentiamus. Plato[illegible] perfectionem de
Deo tribuebus, nihil, & inanibus
nibus orationem esse, & quam
esset coelestis, nisi per similitudinem
civilis nonnunquam admixtione
sordescere. Platonem itaque
in Timaeo Deum esse ipso nomine
mundi parentem, artificem animae
coelestium, terrenorumque fabricatorem: quem & invenire difficile
facile prae nimia & inenarrabili
potestate, & cum inveneris in
publicum dicere impossibile praefatur. Eadem fere & ista quae
nostra sunt: nam & Deum novimus, & parentem omnium dicimus, & nunquam publice nisi
interrogati praedicamus. Eadem
sint opiniones omnium fere
philosophorum, quibus illustrior
gloria est. Deum verum non
licet

licèt designasse nominibus: ut
quibus arbitretur, aut nunc
Christianos philosophos esse,
aut philosophos fuisse jam tunc
Christianos. Quando si promis-
cua sunt omnia, & uni-
us Dei unus gubernatus, non
debet antiquitas imperito-
rum fabellis suis delectata vel
captâ, identitatem mutui rapere
consensus: cum philosophorum
sorum sententiis refellatur,
quibus & rationis & vetustatis
utilis auctoritas. Majoribus
nostris tam facilis in mon-
strorum fides fuit, ut temere cre-
diderint etiam alia monstrosa
miracula, Scyllam multiplicem,
Chimæram multiformem, &
Hydram cum fœlicibus vulneribus
ambulantem, & Centauros,
equos hominibus implexos; &
quicquid

ait reginam pudicam & in suo
genere bonam, aut alicujus mune-
ris vel artis repertorem vene-
rabatur, ut civem bonum memo-
rabat & defunctis præmium,
honoris dabant exemplum.
Inde Historicorum scripta, ea-
dem metum recognoscere, ob
merita virtutis aut muneris
deos habitos. Ephesiam Cere-
rem & communiter omnes, pati-
sepulchra dinumerat, & per
provincias demonstrat, Dianæ
Ephesiæ, & Apollinis Delphini, &
Dianæ Ephesiæ, & Cereris Eleu-
sinæ. Assumptos in deos lo-
quitur, qui errando inventis novis
frugibus utilitati hominum pro-
fuere. In eandem sententiam
Euhemerus philosophus, & ut
ille inventas fruges, & fru-
gum ipsarum reperitores iisdem
nomini-

nominibus, ut Comicus fa-
mo est, *Venerem, sine Libero*
& *Cerere frigere*. Alexan-
der ille Magnus insigni vol-
luptate animi quum se fuisse
metu suo potestatis proditum
sibi de diis hominibus à sacer-
dote secretum, ille *Vulcanus*
fuit omnium principem
pudet me dicere. Despi-
cis ad haec mundi membra
& dispersis membris imagi-
nem *Serapidis* vivam *Osiri-*
dis tumulum. Considera ipsa
sacra ipsa & mysteria eorum
nunc exitus tristes, funera
& luctus atque planctus miserorum! Deum
proditum *filium* cum
Typhone suo, & alios sacer-
dotibus luget, plangit, inqui-
rit, & *Isiaci* miseri caedunt
pectora.

pectora, & dolorem infelicissimæ matris imitantur. Mox invento parvulo gaudet *Isis*, exultant Sacerdotes. *Cynocephalus* inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus, vel perdere quod invenunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc & sacra *Romana* sunt. *Ceres* facibus accensis, & serpente circumlita, errore subreptam, & corruptam *Liberam* anxia & solicita vestigat. Hæc sunt *Eleusinia*. At quæ *Iovis* sacra sunt? nutrix capella est, & avido patri subtrahitur infans, ne vorctur: & *Corybantum* cymbalis, ne pater audiat vagientem, tinnitus elicitur. De *Cyre-*

& *Dyndimena* pudeo dicere, quæ adulterum sum infeliciter placitum, quoniam & ipsa deformis & vetula (ut multorum deorum mater) ad stuprum illicere non poterat, exeuit, ut deæ scilicet faceret emendum. Propter hanc fabulam *Gallos* eam, & semiviri sui corporis supplicio colunt. Hæc jam non sunt sacra, ludibria sunt. Quid formæ ipsæ, & habitus? nonne arguunt ludibria & dedecora deorum vestrorum? *Vulcanus* claudus Deus, & debilis; *Apollo* etatibus levis, & effeminatus, bene barbatus, etsi semper adolescentis; *Apollinis* filius; *Neptunus* glaucis oculis; *Minerva* cæsius; bibulis *Iuno*; pedibus *Mercurius* alatis, & unguilatis; *Saturnus* compedicis;

Ianus

Ianus verò frontes duas gestat, quasi & aversus incedat; *Diana* interim est altè succincta venatrix; & *Ephesia* mammis multis, & uberibus extructa; & *Trivia* trinis capitibus, & multis manibus horrifica. Quid ipse *Iupiter* vester? modò imberbis statuitur, modò barbatus locatur; & cum *Hammon* dicitur, habet cornua; & cum *Capitolinus*, tunc gerit fulmina; & cum *Latialis* cruore perfunditur; & cum *Feretrius* non auditur. Et ne longius multos *Ioves* obeam; tot sunt *Ioois* monstra, quot nomina. *Erigone* suspensa de laqueo est, ut virgo inter astra, iguita sit. *Castores* alternis moriuntur, ut vivant: *Aesculapius* ut in deum surgat, fulminatur;

Hercules, ut hominem exuat, frustra ignibus concrematur. Has fabulas & errores, & ab imperitis parentibus discimus, & (quod est grauius) ipsis studiis & disciplinis elaboramus, carminibus præcipuè poetis: qui, permirum, quantum veritati ipsi suâ auctoritate nocuere. Et *Plato* ideo præclarè *Homerum* illum inclytum, laudatum, & coronatum, de ciuitate, quam in sermone instituebat, ejecit. Hic enim præcipuus bello *Troico* deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miscuit. Hic eorum paria composuit, sanciauit *Venerem*, *Martem* vinxit, vulneraui, fugauit, *Iouem* narrat à *Briareo* liberatum, ne à suis cæteris

garetur: & *Sarpedonem* filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus flevit: & cesto *Veneris* illectum, fragrantius quàm in adulterali solcat, cum *Iunone* uxore concubere. Alibi *Hercules* stercora egerit, & *Apollo Admeto* pecus pascit. *Laomedontis* verò muros *Neptunus* instituit, nec mercede operis infelix structor accepit. Illic *Vulcanus Iovis* fulmen cum *Aeneæ* armis in incude fabricatur: cùm cœlum, & fulmina, & fulgura longè ante fuerint, quàm *Iupiter* in *Creta* nascceretur; & flammas veri fulminis, nec *Cyclops* potuerit imitari: nec ipse *Iupiter* non vereri. Quid loquar *Martis* & *Veneris* adulterium deprehensum? & in *Ganymedem Iovis* stuprum cos-

lo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, ut vitiis hominum quædam auctoritas pararetur. His atque hujusmodi figmentis & mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; & ijsdem fabulis inhærentibus, adusque summæ ætatis robur adolescunt; & in ijsdem opinionibus miseri consenescunt: cùm sit veritas obvia, sed requirentibus. *Saturnum* enim principem hujus generis & examinis, omnes Scriptores vetustatis, *Græci Romanique* hominem prodiderunt. Scit hoc *Nepos*, & *Cassius* in Historiâ, & *Thallus*, ac *Diodorus* hoc loquuntur. Is itaque *Saturnus Cretâ* profugus, *Italiæ* metu filii sævientis accessit, & *Jani* susceptus hospitio, rudes

rudes, illos homines & agrestes multa docuit, (ut Græculos & politus,) literas imprimere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaq; latebram suam quòd tutò latuisset, vocari maluit *Latium*; & urbem *Saturniam* de suo nomine; & *Janiculum Janus*, ad memoriam utrumque posteritatis reliquerunt. Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine. Terræ enim, & cœli filius, quòd apud *Ægæos* esset ignotis parentibus, proditus est; ut in hodiernum inopinato visos, cœlo missos, ignobiles, & ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius *Jupiter Creta*, exclusò parente, regnavit, illic obijt, illic filios habuit, ad-

lucantrum *Iovis* visitur, & sepulchrum ejus ostenditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Ocioſum est ire per singulos, & totam seriem generis illius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in cæteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte post mortem deos fingitis, & perorante *Proculo* deus *Romulus*, & *Iuba Mauris* volentibus deus est; & divi cæteri reges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. Invitis denique hoc nomen adscribitur: optant in homine perseverare: fieri se deos metuunt; & etiamsi fieri nolunt. Ergo nec de mortuis dii sunt, quoniam Deus mori non potest: nec de natis,

quo-

quoniã moritur omne quod nascitur. Divinum autem id est, quod nec ortum habet, nec occasum. Cur enim si nati sunt, non hodiéque nascuntur; ni nisi fortè jam *Iupiter* senuit, & partus in *Iunone* defecit; & *Minerva* canuit antequam poperit? An ideò cessavit ista generatio quoniam nulla hujusmodi fabulis præbetur assensio. Cæterùm si dii creari possent, interire non possent; plures totis hominibus deos haberemus; ut jam cœlum eos non contineret, nec aër caperet, nec terra gestaret. Unde manifestum est, homines illos fuisse, quos & natos legimus, & mortuos scimus. Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, & publicè

licè colere? dum opinio, & mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore perstringitur, argenti nitore, & candore eboris hebetatur? Quòd si in animum quis inducat, tormentis quibus, & quibus machinis simulacrum omne formentur; erubescet timere se materiem ab artifice, ut deum faceret, illusam. Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infœlicis stipitis portio, suspenditur, caeditur, dolatur, runcinatur. Et Deus aeneus vel argenteus de immundo vasculo (ut scipio factum Ægyptio regi) conflatur, tunditur malleis, in incudibus figuratur: & lapideus caeditur, dealbatur, & ab imperito homine lævigatur. Nec sentit suæ nativitatis in-

injuriam, ita ut nec postea de vestra veneratione curaturam nisi forte nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic nascitur? ecce fingitur, fabricatur, scalpitur, nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur, nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur: tunc postremo deus est, cum homo ille voluit, & dedicavit. Quanto verius de diis vestris animalia mota naturaliter judicant, muti, hirundines, muri: non sentire eos sciunt, cedunt, insultant, insident: actis abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Aranea vero sanctum ejus intexunt, & de ipso ora pia sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis, & illos quos

quos facitis, protegitis, & timetis. Dum unusquisque vestrum non cogitat, priùs se debere Deum nôsse, quàm colere; dum inconsultè gestiunt parentibus obedire; dum fieri malunt alieni erroris accessio, quàm sibi credere; dum nihil ex his quæ timent, norunt: sic in auro & argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanium consignata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus si percenseas, ridenda quàm multa, multa etiam miseranda sunt. Nudi crudâ hyeme discurrunt, alii incedunt pileati, scuta veterâ circumferunt, pelles cædunt, mendicantes vicatim decos ducunt. Quædam fana semel anno adire permittunt; quædam in totum nefas viseve

est:

est: quædam viro non licet, nonnulla absque fœminis sacra sunt: Etiam servo quibusdam cæremoniis interesse piaculare flagitium est. Alia sacra coronati mivira, alia multivira, & magnâ religione conquiritur, quæ plura possit adulteria numerare. Quid? qui sanguine suo libat, & vulneribus suis supplicat, non profanus melius esset, quàm sic religiosus? aut cui tecta sunt obscœna demessa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat? cùm si cunuchos Deus vellet, posset procreare, non facere. Quis non intelligat malesanos, & vanæ & perditæ mentis in ista desipere, & ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia præstare? Hic defensio communis furoris est

fu-

fuentium multitudo. Attamen ista ipsa superstitio *Romanis* dedit, auxit, fundavit imperium, cùm non tam virtute, quàm religione, & pietate polleremus. Nimirum insignis, & nobilis justitia *Romana* ab ipsis Imperii nascentis incunabulis auspicata est. Nonne in ortu suo & sceleris collecti, & minuti, immanitatis suæ terrore creverunt? Nam asylo prima plebs congregata est: confluxerant perditi, facinorosi, incesti, sicarii, proditores. Et ut ipse *Romulus*, Imperator & Rector, populum suum facinore præcelleret, parricidium fecit. Hæc prima sunt auspicia religiosæ civitatis. Mox alienas virgines jam desponsatas, jam desponsas, & nonnullas de matrimonio

nio mulierculas sine more rapuit, violavit, illusit: & cum earum parentibus, id est, cum soceris suis, bellum misenit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsâ sceleris confidentiâ tutius? Iam finitimos agro pellere, civitates proximas everterre, cum templis & altaribus: captos cogere, damnis alienis & suis sceleribus adolescere. Cum *Romulo*, regibus ceteris, & posthumis ducibus disciplina communis est. Ita quicquid *Romani* tenent, colunt, possident, audaciæ præda est. Templa omnia de manubiis, de ruinis urbium, de spoliis deorum, de cædibus sacerdotum. Hoc insultare & illudere est, victis religionibus servire,

vire, & captivas eas post victorias adorare. Nam adorare, quæ manu ceperis; sacrilegium est consecrare, non numina. Toties ergò à *Romanis* impiatum est, quoties triumphatum; tot de diis spolia, quot de gentibus & tropæa. Igitur *Romani* non ideò tanti, quòd religiosi, sed quòd impunè sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adjutores habere, adversus quos arma rapuerunt, & quos post cladem triumphatos colere cœperunt. Quid autem isti dii pro *Romanis* possint, qui nihil pro suis adversus eorum arma valuerunt? *Romanorum* enim vernaculos deos novimus. *Romulus*, *Picus*, *Tiberinus*, & *Consus*, & *Pilumnus*, ac *Picumnus*, *Cloacinam*

Tatium

Tatius & invenit, & coluit: *Pavorem Hostilius* atque *Pallorem*: mox à nescio quo *Febris* dedicata. Hæc alumna Vrbis istius superstitio, morbi & malæ valetudines. Sanè & *Acca Laurentia*, & *Flora*, meretrices propudiosæ inter morbos *Romanorum*, & deos computandæ. Isti scilicet adversus cæteros, qui in gentibus colebantur, *Romanorum* imperium protulerunt. Neque enim eos adversus eos homines vel *Mars Thracius*, vel *Jupiter Creticus*, vel *Juno* nunc *Argiva*, nunc *Samia*, nunc *Pœna*, vel *Diana Taurica*, vel *mater Idæa*, vel *Ægyptia* illa non numina, sed portenta juverunt. Nisi fortè apud istos major castitas virginum, aut religio sanctior

sacer-

sacerdotum; cùm penè in pluribus virginibus (ut quæ inconsultiùs se viris miscuissent) *Vestâ* sanè sit nesciente incestum vindicatum: in residuis impunitatem fecerit, non castitas tutior, sed impudicitia felicior. Ubi autem magis à sacerdotibus, quàm inter aras, & delubra conditur stupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentiùs denique in ædituorum cellulis, quàm in ipsis lupanaribus, flagrans libido defungitur. Et tamen ante eos Deo dispensante din regna tenuerunt *Assyrij*, *Medi*, *Persæ*, *Græci* etiam, & *Ægyptij*, cum *Pontifices*, & *Arvales*, & *Salios*, *Vestales*, & *Augures* non haberent; nec pullos cavea reclusos, quorum cibo, vel fasti-

dio

dio, respublica summa regere-tur. Iam enim venio ad illa au-spicia & auguria *Romana*, quæ summo labore collecta testatus es, & pœnitenter omissa, & ob-servata feliciter. *Cladius* scili-cet, & *Flaminius*, & *Iunius* ideò exercitus perdiderunt, quòd pullorum solistimum tri-pudium expectandum non pu-taverunt? Quid *Regulus*? nonne auguria servavit, & captus est? *Mancinus* religionem te-nuit, & sub jugum missus est, & deditus. Pullos edaces habuit & *Paulus*, apud *Cannas* tamen cū majore Romani populi parte prostratus est. *C. Cæsar*, ne an-te brumam in Africam navigia transmitteret auguriis, & au-spiciis retinentibus, sprevit: eo faciliùs & navigavit, & vicit.

Quæ

Quæ verò & quanta de oraculis prosequar? Post mortem *Amphiarai* ventura respondit, qui proditum iri sese ob monile ab uxore nesciebat. *Tiresias* cœcus futura videbat, qui præsentia non videbat. De *Pyrro*, *Ennius Apollinis Pythii* responsa confinxit, cùm jam *Apollo* versus facere desiisset: cujus nunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cùm & politiores homines, & minùs credùli esse cœperunt. Et *Demosthenes*, quòd sciret responsa simulata, *ἀτελεστὸν Pythiam* querebatur. At nonnunquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere? Quanquam inter multa mendacia videri possit industriâ casus imitatus, aggrediar tamen

fontem

fontem ipsum erroris, & pravitatis unde omnis caligo ista manavit, & altiùs eruere, & aperire manifestius. Spiritus sunt infinceri, & vagi, à cœlesti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degravati. Isti igitur Spiritus postea quam simplicitatem substantiæ suæ, omnes, & immersi vitiis, perdiderunt, ad solatium calamitatis suæ non desinunt perditi jam perdere; & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo inductis pravis religionibus à Deo segregare. Eos spiritus demonas esse poetæ sciunt. Philosophi dicerunt. *Socrates* novit, qui ad nutū, & arbitrium assidentis sibi demonis vel declinabat negotia, vel petebat. Magi quoq; non tantum sciunt demonas, sed

etiam quic-

quicquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis aſpirantibus & infundentibus præſtigias edunt; vel quæ non ſunt, videri; vel quæ ſunt, non videri. Eorum Magorum & eloquio & negocio primus *Hoſtanes*, & verum Deum nostræ majeſtate proſequitur; & angelos, id eſt, miniſtros & nuncios Dei (ſed veri) ejus veneratione novit aſſiſtere; ut & nutu ipſo, & vultu Domini territi contremiſcant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid *Plato*, qui invenire Deum negocium credidit? nonne & angelos ſine negocio narrat & dæmonas? & in *Symposio* etiam ſuo naturam dæmonum exprimere conatur? Vult enim eſſe ſubſtantiam inter

ter mortalem, immortalémque, id est, inter corpus & spiritum, mediam, terreni ponderis & cœlestis levitatis admixtione concretam; ex quâ manare in nos cupidinem amoris dicit, & informari, & illabi pectoribus humanis, & sensum movere & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Isti igitur impuri spiritus (ut ostendam à *Magis*, à *Philosophis*, & à *Platone*) sub statuis & imaginibus consecratis delitescunt; & afflatu suo auctoritatem quasi præsentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oraculis efficiunt fallis plu-

pluribus involuta. Nam & fal-
luntur & fallunt, ut & nescien-
tes sinceram veritatē, & quam
sciunt, in perditionem sui non
confitentes. Sic à cœlo deor-
sum gravant, & à Deo vero ad
materias avocant, vitam ur-
bant, somnos inquietant, im-
pentes etiam corporibus oc-
cultè, ut Spiritus tenues, mor-
bos fingunt, terrent mentes,
membra distorquent, ut ad cul-
tum sui cogant: ut nidore ani-
marium, vel hostiis pecudum fa-
ginati, remissis, quæ constrin-
xerant, curâsse videantur. Hi
sunt & furentes, quos in publi-
cum videtis excurrere: vates
& ipsi abq; templo sic insani-
unt, sic bacchantur, sic pogantur.
Par & in illis instigatio dæmo-
nis, sed argumentū dispar furo-
ris.

ris. De ipsis etiam illa, quæ paulò antè tibi dicta sunt, ut *Iuppiter* ludos repeteret ex somnio, ut eum equis Castores viderentur, ut cingulum matronæ navicula sequeretur. Hæc omnia sciunt plerique vestrum ipsos dæmonas de semetipsis confiteri, quoties à nobis & tormentis verborum, & orationis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse *Saturnum*, & *Serapin*, & *Iupiter*, & quicquid dæmonum colitis, victi dolore, quod sunt, eloquuntur: nec utiq; in turpitudinem sui nonnullis præsertim vestrûm assistentibus, mentiuntur. Ipsis vestibus esse eos dæmonas de se verè confitentibus credite. Adjurati enim per Deum verum & solùm, invîti miseris corporibus inhærescunt, & vel

ibid pag 113

odium latius, vel evanescunt gradatim, prout fides patientia fluvat, aut gratia curantis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in edictis per vos lacessebant. Sic inferri meritis imperatorum, odium nostri ferunt nomine per timorem. Naturale est enim & odisse, quem times, & quem meteris infestare, si possis. Sic occupant animos, & obstruunt pectora, ut ante nos nesciant homines odisse, quam nosse: nec cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint. Quam autem iniquum sit, de incognitis, & inexploratis judicare (quod facitis) nobis ipsis persuadendum credite. Et nos enim idem fuimus, & eadem vobiscum quondam adhuc

cæci, & nebulones sentiebamus: quam Christiani mentes colerent, infames vocarent, convivia incesta miserent. Nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, & nunquam vel investigari, vel probari, quanto tempore aliquem exulcerare, qui proderet non tantùm facti veniam, verumetiam indicii gratiam consecuturum. Malum autem adeò non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, & unius horæ odio, quòd non antè fuerit, pœniteret. Nos tamen cum sacrilegos aliquos, & incestos, parricidas etiam, defendendos & tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus. Nonnunquam etiam miseranter eorum de-

delibus seruiebamus, ut urgere-
mur confitentes ad negandum,
videlicet ne perirent; exercen-
tes in his perversam quæstio-
nem, non quæ verũ erueret, sed
quæ mendacium cogeret. Et si
quis infirmior malo pressus &
victus Christianum se negãsset,
saeuiebamus ei, quasi ejerato no-
mine, jam omnia facta sua illi
negatione purgaret. Agnos-
citis ne eadem nos sensisse &
egisse, quæ sentitis & geritis?
cum si ratio, non instigatio dæ-
monis judicaret, urgendi ma-
gis non ut differentur se
Christianos, sed ut de incestis
stupris, de impiatis sacris, de
infantibus immolatis fatere-
tur. His enim & hujusmodi fa-
cinoribus iidem dæmones ad exer-
citium horrorem imperitorum

auro

aures adversus nos referre-
runt. Nec tamen mirum, cum
omnium fama, quæ semper
in sparsis mendacitis alitur, o-
stensâ veritate consumitur.
Sic est negotium dæ[illegible]
ab ipsis enim [illegible]nor falsus &
feritur. & fovetur. Inde est
quod audire te dicis, caput
asini rem nobis esse divinam.
Quis tam stultus ut hoc cre-
dat? quis stultior ut hoc cre-
di credat? nisi quòd vos &
totos asinos in fabulis, cum
vestrâ *Hippona* consecratis;
& eosdem asinos cum *Iside* re-
ligiosè devotatis; item bo-
um capita, & capita vervecum,
& immolatis, & colitis; de
capro etiam, & homine mix-
tos, & leonum, & canum
vultu deos dedicatis. Nonne

& Apim bovem cum Ægyptiis adoratis, & pascitis? Nec eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodilis, & belluis certis, & avibus, & piscibus. Quippe aliquem deum si quis occiderit, etiam capite punitur. Idem Ægyptiis cum pleriisque vobis non magis fas est, quam cæpartum acrimonia mactare: nec Serapidem magis, quam crepitus per pudenda corporis expressos, emittere. Etiam ille, qui de adoptis Sacerdotis virilibus advertistis nos fabulatur, rentat in nos conferre, quæ sua sunt. Ista enim impudicitiæ eorum forsitan sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus profatur; apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas;

aut qui scortorum licentia in-
videant, qui medios viros lam-
bunt, libidinoso ore inguinibus
inhærescunt, homines male
lingues, etiamsi tacerent, quos
prius erubescit impudicitia sua,
quam pudescit. Pro pefas, id
in se pessimi facinoris admit-
unt, quod nec ausa potest pati
mollities, nec cogi servitus du-
bitet. Hæc & hujusmodi pro-
fanis nobis non licet nec audi-
re, etiam pluribus turpe defen-
dere est. Ea enim de cæcitis fin-
gitis, & pudicis, quæ fieri non
crederemus, nisi de vobis pro-
baretis. Nam quod religioni
nostræ hominem noxium, &
crucem ejus adscribitis, longè
de vicinia veritatis erratis, qui
putatis Deum credi, aut men-
tiri noxium, aut potuisse cru-

num. Ne ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur. Totum enim ejus auxilium cum extincto homine finitur. Ægyptiis sane hominem sibi quem colant, eligunt, illum unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi victimas cædunt: & ille, qui cæteris deus, ipse certe homo est, vellit nesit. Nec enim conscientiam sui decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis & electis viris (fieri fas est) sed ut deis turpiter adulatio falsa blanditur; cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius præbeatur. Sic eorum numen invocant, ad imagines supplicant, genium [id est, dæmonem] ejus implorant: & est eis tu-

tius per *Iouis* genium pejerare, quàm regis. *Cruces* etiam nec colimus, nec optamus. Vos plane qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam & signa ipsa, & cantabra, & vexilla castrorum, quid aliud quàm inauratæ cruces sunt, & ornatæ? trophæa vestra victricis non tam simplicis crucis faciem, vestiro & assui hominis imitantur. Signum sanè crucis naturaliter videmus in naui, cùm velis mentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur, & cùm erigitur jugũ, crucis signum est: & cùm homo porrectis manibus Deum puræ mente veneratur: ita signo crucis aut ratio naturalis initiatur, aut vestra religio

matur. Illum jam velim convenire, qui initiari nos dicit, aut credit de cæde infantis & sanguine. Putas posse fieri, in tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat? Hæc quisquam illum rudem sanguinem novelli, & vix dum hominis cædat, fundat, exhaurias? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim filios procreatos fœtis & avibus exponere; aut adstrangulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus ejectis, originem futuri hominis extinguant; & parricidium faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum vestrorum disciplinis & fecundum. Nam Saturnus filios suos non

mitialem

pitalem morbum hominis sanguine, id est, morbo graviore sanare. Non dissimiles & quas arena ferus devorant illicas, & infectas cruore, & ruck membris hominis & visceribus saginatos. Nihil homicidium nec videre fas, nec audire tantumq; ab humano sanguine cavemus, utpote cibilium pecorum in cibis sanguinem noverimus. Tale inter hæc convivio fabulam grandem adversum nos dæmonum concio mentita est, ut gloriam judicij de formis infamiæ aversione macularet, ut ante explorantem veritatem homines à nobis terrore infundæ opinionis averterent. Sic de isto & tuus Fronto, non ut alumnator criminum fuit, sed ut verum ut Orator aspersit. Hæc enim

enim ppriis de vestris gentilibus mutuastis. Iuste ergo *Persa* miscere cum matribus: *Aegyptius*, & *Athenis* cum sororibus legitima connubia. Comoedia & tragoedia vestrae incestis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: & sic deos colitis incestos, cum matre, cum filiâ, cum sorore conjunctos. Meritò igitur incestum penes vos sæpè deprehendi, semper admitti. Etiam nescientes miseri potestis in illicita prorumpere, dum Venerem promiscuè spargitis, dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter exponitis, necesse est in vestros recurrere, in filios incurrere. Sic incestis fabulis nostris, etiã cum non scientiam

non

non habetis. At nos pudorem non facie, sed mente præstimus; unius matrimonij vinculo libenter inhæremus. Cupiditatem procreandi aut unam scimus, aut nullam. Convivia non cantu pudica, sed & sobria. Nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus; sed gravitate hilaritatem temperamus, casto sermone, corpore castiore. Plerique inviolati corporis virginitate perpetui fruuntur potius, quam gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, ut nonnulli stirpori fit etiam pudica conjunctio. Nec de ultimâ statim plebe constitimus, si honores vestros & purpuras recusamus, si [illegible] famæ, si omnem

non

nam bonum sapimus, eâdem congregati quieto quæ singuli: nec in angulis garrula, si aut dire nos publicè aut erubescitis, aut timetis. Et quod indies nostri numerus augetur, non est crimen exterius, sed testimonium laudis. Nam in pulchro genere vivendi & peritat, & perseverat situs, & accrescit alienus. Sic nos denique non acervulo corporis, (ut putatis) sed innocentiæ ac modestiæ signo facile dignoscimus. Sic invicem, quod diligitis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus: & nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis omnes, ut consortes fidei, ut spei cohæredes. Vos enim nec invicem agnoscitis, & in mutuis odiis perditis, nec

fratres vos, nisi sanè ad parricidium recognoscitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra, & aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cùm si rectè existimes, sit Dei homo ipse simulacrum? Templum quod ei extruam, cùm totus hic mundus ejus opere fabricatus, cum capere non possit? Sit cùm hoc mihi laxitis, marcam, intra unam aedicularn vim tantae majestatis includam? Nonne melius in nostrâ dedicandus est mente? in nostro imo consecrandus est pectore? Hostias & victimas Domino offeram, quas in ipsum mei protulit: ut rejiciam ei suum munus? Ingratum est, cùm sit habilis hostia, bonus animus, & pura mens, & sincera

ra conscientia. Igitur qui innocentiam colit, Domino supplicat; qui justitiam, Deo libat; qui fraudibus abstinet, propitiat Deum; qui hominem periculo surripit, optimam victimam cædit. Hæc nostra sacrificia, hæc Dei sacra sunt: sic apud nos religiosior est ille, qui justior. At enim quem colimus Deum nec ostendimus, nec videmus. Imò ex hoc Deum credimus, quòd eum sentire possumus, videre non possumus: in operibus enim ejus, & in minimis omnibus moribus virtutem ejus semper præsentem adspicimus; cùm tonat, fulgurat, fulminat, cùm serenat. Nec mireris, si Deum non videas. Vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur, & sub oculis tamen

non

non venit ventus, & factus Sol, cum adest, qui videndi omnibus causa est, intueri non possumus. Radijs acies submovetur, obtutus intuentis hebetatur, & si diutius inspicias, omnis visus extinguitur. Quis ipsum solis artificem illum luminis fontem possis sustinere? cum ab ejus fulgoribus avertas, à fulminibus abscondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipsam animam tuam, qua sapis, videri & loqueris, nec aspicere possis, nec tueri? Sed enim Deum actum hominis ignorat, & in coelo constitutus non potest aut omnes obire, aut singulos nosse. Erras si hoc credis, & fallis. Vbique enim Deus est, cum omnia coelestia, terrena, & quæ extra istam orbis pgyin-

ciam

ciam sunt, Deo cuncta plena sint? Vbique non tantum nobis proximus, sed infusus est. In idem adeò rursus intende: coelo affixus, sed terris omnibus sparsus est: pariter praesens ubique interest, & miscetur omnibus. Nusquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac speculator omnium, à quo nullum potest esse secretum, tenebris interest; interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Non tantùm sub illo agimus, sed cum illo (ut prope dixerim) vivimus. Nec nobis de nostrâ frequentiâ blandimur; Multi nobis videmur, sed Deo admodum pauci sumus. Nos gentes, nationésq; distinguimus; Deo una domus est

mundus

mundus hic totus. Reges tantùm regni sui per officia ministrorum universa novêre, Deo indiciis opus non est: non solùm in oculis ejus, sed & in sinu vivimus. Sed *Judæis* nihil profuit, quòd unum & ipsi Deum, artis atque templis maximâ superstitione coluerunt. Ignorantiâ laberis, si priorum an oblitus, aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi Deum nostrum (idem enim omnium Deus est) quamdiu castè, innoxiè, religioséque coluerunt; quamdiu præceptis salubribus obtemperaverunt; de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges; modici multos, inermes armatos, dum fugiunt insequentes, Dei justu, & elemen-

tis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel si *Romanis* magis gaudes, ut transeamus veteres, *Flavii Josephi*, vel *Antonii Iuliani*, de *Iudais* require: jam scies nequitiâ suâ hanc eos meruisse fortunam: nec quicquam accidisse, quod non sit his, si in contumaciâ perseverarent, antè prædictum. Ita priùs eos deseruisse comprehendes, quàm esse desertos; nec ut impiè loqueris, cum deo suo esse captos; sed à Deo, ut disciplinæ transfugas, deditos. Cæterum de incendio mundi, aut improvisum ignem cadere, aut difficilem non credere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere, quæ facta sunt, interire?

interire? Cœlum quoque cum omnibus quæ cœlo continentur, ita ut cœpisset desinere, fontium dulci aquâ, marisve nutriri, in vim ignis abiturum, *Stoicis* constans opinio est, quòd consumpto humore mundus hic omnis ignescat: & *Epicureis* de elementorum conflagratione, & mundi ruinâ eadem ipsa sententia est. Loquitur *Plato* partes orbis nunc inundare, nunc æternis vicibus ardescere: & eum ipsum mundum perpetuum, & insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen ipsi artifici Deo soli & solubilem esse, & mortalem. Ita nihil mirum est, si ita moles ab eo, quo extructa est, destruatur. Animadvertis philosophos eadem disputare quæ

dicimus

dicimus, non quòd nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quòd illi de divinis prædictionibus prophetarum, umbram interpolatæ veritatis imitati sint. Sic enim condicionem nascendi, sapientum clarissimi Pythagoras primus, & præcipuus Plato, corruptæ & diminutæ fide tradiderunt. Nam corporibus dissolutis solas animas volant & perpetuò manere, & in alia nova corpora sæpius commeare. Addunt istis & illa ad detorquendam veritatem, in pecudes, aves, bellua, hominum animas redire. Non philosophi sunt studio, sed, minimè convicio digna ista sententia est. Sed ad propositum fabulæ est, enim in hoc sapientes vestros de aliquem modum

nobiscum

nobiscum consonare. Cæterum quis tam stultus, aut brutus est, ut sentiat repugnare, hominem à Deo rursum primum potuisse fingi, ita posse denuò reformari? Nihil esse post habitum, & antè ortum nihil fuisse, sicut de nihilo nati sumus, ita de nihilo iterum reparari? Possò difficilius esse id, quod non sit incipere, quàm id quod fuerit, iterare. Tu parare Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis, sed deo elementorum custodi reservatur. Nec (ut creditis) illud damnum sepulturæ timemus, sed de veterem & meliorem [illegible]

fœcundinem humandi frequentamus. Vide adeò quàm in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. Sol demergit, & nascitur; astra labuntur, & redeunt; flores occidunt, & reviviscunt; post senium arbusta frondescunt; semina non nisi corrupta revirescunt: ita corpus in sæculo, ut arbores in hyberno, occultant virorem ariditate mentita. Quid festinas, ut crudè adhuc hyeme reviviscat & redeat? expectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro plerosque conscientiâ meritorum nihil se esse post mortem magis optare, quàm credere: malunt enim extingui penitùs, quàm ad supplicia reparari. Quorum error &

geant in seculo & libertate remissa, & Dei patientiæ maximæ cujus quanto judicium tardum, tanto magis justum est. Et tamen admonentur homines doctissimorum librís & carminibus poëtarum, illius ignei fluminis, & de *Stygiâ* palude sæpiùs ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciis, & de oraculis Prophetarum cognita tradiderunt. Et ideò apud eos etiam ipse rex *Iupiter* per torrentes ripas, & atram voraginem jurat religiosè. Destinatam enim sibi cum suis cultoribus poenam præsidis perhorrescit; nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Ille sapiens ignis membra urit, & reficit; carpit, & nutrit. Sicut ignes

ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt: sicut ignes Ætnæ & Vesuvii & ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesâ corporum laceratione nutritur. Eos autem meritò torqueri, qui Deum nesciant; ut impios, ut injustos, nisi prophanus, nemo deliberat; cùm parentem omnium, & omnium Dominum non minoris sceleris sit ignorare, quàm lædere. Et, quanquam imperitia Dei sufficiat ad pœnam, ut notitia prosit ad veniam, tamen si vobiscum Christiani comparemur (quamvis in nonnullis disciplinis nostra minor est) multò tamen vobis meliores depre-

hendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; nos uxoribus nostris solummodo viri noscimur. Vos scelera admissa punitis; apud nos & cogitare, peccare est: Vos conscios timetis; nos etiam conscientiam sola, sine qua esse non possumus. Deniq; de vestro numero carcer exæstuat: Christianus si nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profugus. Nec de fato quisquam aut solatium capet, aut excusset eventum. Sit fortis fortunæ, mens tamen libera est: & ideò actus hominis non digniras judicatur. Quid enim aliud est fatum, quàm quod de unoquoque vestrum Deus fatus est? qui cùm possit præscire materiam, pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata de-

determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur. Ac de fato satis; vel si pauca, pro tempore: disputaturi aliàs & verius & pleniùs. Cæterùm quòd plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria. Animus enim ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur. Et tamen quis potest pauper esse, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo dives est? Magis pauper ille est, qui cùm multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest esse, quàm natus est. Aves sine patrimonio vivunt, & in diem pecua pascuntur: & hæc nobis tamen nata sunt; quæ omnia si non concupiscimus, pag 149

possidemus. Igitur ut qui viam terit, eo felicior quò levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si utiles putaremus, à Deo posceremus: utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum: sed nos contemnere malumus opes, quàm continere. Innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quàm prodigos. Et quòd corporis humana vitia sentimus, & patimur, non est pœna; militia est. Fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sæpiùs disciplina virtutis est. Vires denique & mentis, & corporis sine laboris exercitatione

tatione torpescunt. Omnes adeò vestri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, erumnis suis inclyti floruerunt. Itaq; & nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit; cùm sit & omnium rector, & amator suorum; sed in adversis unumquemque explorat & examinat. Ingenium singulorum periculis pensitat, usq; ad extremam mortem, voluntatem hominis scisscitatur; nihil sibi posse perire securus. Itaq; ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quàm pulchrum spectaculum Deo, cùm Christianus cum dolore congreditur, cùm adversum minas, & supplicia, & tormenta componitur, cùm strepitum mortis, & horrorem carnificis irridens insultat? cùm liberi-

tatem suam adversus reges & principes erigit? solidèo, cujus est, erdit. Enim triumphator & victor, Ipsi qui adversum se sententiam dixit, infirmat? Vicit enim qui quod contendit, obtinuit. Quis non miles sub oculis Imperatoris audacius periculum provocet? Nemo enim præmium peroipit ante experimentum: & Imperator tamen quod non habet, non dat; non potest propagare vitam; potest honestare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser videri potest; non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos vitos fertis ad cœlum; *Mucium Scævolam*, qui cùm errâsset in regem, peruisset in hostibus, nisi dextram

per-

perdidisset. Et quot ex nostris non dextam solùm, sed totum corpus uri, cremari, sine ullis ejulatibus pertulerunt; cùm dimitti præsertim haberent in suâ potestate? viros cum *Mucio*, vel cum *Atilio Regulo* comparo. Pueri & mulierculæ nostræ cruces & tormenta, feras, & omnes suppliciorum terriculas inspiratâ patientiâ doloris illudunt. Nec intelligitis, ô miseri, neminem esse, qui aut sine ratione velit pœnam subire, aut tormenta sine Deo possit sustinere. Nisi fortè vos decipit, quòd Deum nescientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant potestatibus. Miseri in hoc altiùs tolluntur, ut decidant altiùs. Hi enim ut victimæ ad supplicium sagi- 154

nantur ; ut hostiæ ad pœnam coronãtur. In hoc adeò quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut ingenium eorum perditæ mentis, licentiæ, potestatis liberè nundinentur. Absq; enim notitiâ Dei, quæ potest esse solida felicitas, cùm mors sit somnio similis? Antequam tenetur, elabitur. Rex es: tam times, quàm timeris; & quamlibet sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. Dives es: sed fortunæ malè creditur, & magno viatico breve vitæ iter non instruitur, sed oneratur. Fascibus & purpuris gloriaris: vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpurâ, mente sordescere. Nobilitate generosus es: parentes tuos laudas; omnes tamen

men pari sorte nascimur; sola virtute distinguimur. Nos igitur qui moribus & pudore censemur, merito malis voluptatibus, & pompis vestris, & spectaculis abstinemus; quorum & de sacris originem novimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis circulibus quis non horreat populi in se furentis insaniam? in gladiatoriis homicidii disciplinam? In scenicis etiam non minor furor; turpitudo prolixior. Nunc enim minus vel exponit adulteria, vel monstrat. Nunc enervis histrio amorem dum fingit, infligit. Idem Deos vestros inducendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. Idem simulatis doloribus lacrymas vestras vanis gestibus & mitibus

bus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis; in mendacio fertis. Quòd verò sacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus, non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, aut inviolabile Dei munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis nos existimet aut dæmoniis quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cùm capiamus & rosam veris, & lilium; & quicquid aliud in floribus blandi coloris, & odoris est? his enim, & sparsis utimur mollibus, ac solutis, & sertis colla complectimur. Sanè quòd caput non coronamus, ignoscite. Auram

boni

boni floris naribus ducere, non occipitio, capillisve solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti coronam; cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adornamus eâdem tranquillitate, quâ vivimus. Nec adnectimus arescentem coronam, sed à Deo æternis floribus vividam sustinemus: qui & modesti Dei nostri liberalitate, securi spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione jam vivimus. Proinde *Socrates* scurra *Atticus* viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet falla-

cissimi

cissimi dæmonis glorioſus. *Arceſilas* quoque, & *Carneades*, & *Pyrrho*, & omnis *Academicorum* multitudo deliberet: *Simonides* etiam in perpetuum conperendinet. Philoſophorum ſupercilia contemnimus, quos corruptores, & adulteros novimus, & tyrannos, & ſemper adverſus ſua vitia facundos. Nos qui non habitu ſapientiam, ſed mente præferimus; non eloquimur magna, ſed vivimus. Gloriamur nos conſecutos, quòd illi ſummâ intentione quæſiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati ſumus? B2 quid nobis invidemus, ſi veritas divinitatis noſtri temporis ætate maturuit? Fruamur bono noſtro, & recti ſententiam temperemus: cohibeatur ſuperſtitio,

stitiò, impietas expietur, vera religio servetur.

Cùm *Octavius* perorâsset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intenti vultus tenebamus. Et quòd ad me est, magnitudine admirationis evanui, quòd ea, quæ facilius est sentire, quàm dicere; & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornâsset. Et quod malevolos iisdem illis, quibus armantur, Philosophorum telis retudisse: ostendisset, etiam veritatem non tantummodò facilem, sed & favorabilem.

Dum isthæc igitur apud me tacitus revolvo; *Cæcilius* sic erupit: Ego *Octavio* meo plurimum, quantum ad tranquillitatem,

litatem, quâ vivimus; sed & mihi gratulor. Nec expecto sententiam; vicimus, & ita, ut improbus, usurpo victoriam; nam ut ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaque, quod pertinet ad summam quæstionis, & de providentiâ fateor, & de Deo cedo, & de sectæ jam nostræ sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria: de quibus crastino (quòd jam sol occasui declivis est,) ut de toto congruentiùs, promptiùs requiremus. At ego (inquam) prolixiùs omnium nostrûm vice gaudeo; quòd etiam *Octavius* mihi vicerit, cùm maxima judicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum me-

meritum ejus verborum laudibus repensare: testimonium & hominis, & unius infirmum est. Habet Deum omnis eximium, à quo & inspiratus oravit, & obtinuit adjutus. Post hæc læti, hilaréque discessimus: *Cæcilius* quòd crediderit, *Octavius* quòd vicerit; & egò, quòd hic crediderit, & hic vicerit.

FINIS.

mentum eius verborum haud-
bus recipiare: testimonium &
hominis, & unius infirmum
ct. Habet Deus testimonium,
à quo & ipse missus creuit, &
obumbrabatur. Vel hoc est,
hilare desiderium: Credi-
re quod credidit, Odiens
quod audierit: & cognouit
hic credidit, &
hic vicit.

MINVCIVS

FELIX

His dialogne called

OCTAVIVS.

Containing a defence of Christian *religion.*

Translated by

RICHARD IAMES of C. C. C. *OXON.*

OXFORD,

Printed by LEONARD LICHFIELD, *for Thomas Huggins.* 1636.

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

OXONII,
Excudebat G. TURNER.
M. DC. XXXVI.

70,3411

BIBL CANT ACAD

TYPOGRAPHVS LECTORI.

NEc tuo compendio (candide Lector) nec scriptoris hujus dignitati satis caverunt, qui limpidißimam puræ latinitatis scatebram cum * turbido Arnobio confundebant. Non ero tamen venerando Patris nomini ita injurius, ut

* Arnobius & inæqualis nimis, & absque operis sui partitione confusus: Hieron. ep. 13. ad Part.

dicam eos tam impari nexu (cum Mezentio a-
Æneid 8. pud * Virgilium) viventem cadaveri copulasse. Sed sane tam infœlix consortiũ maximas huic libro tenebras offendit: qui verè audit expirantis jam Romæ eloquentiæ ultimus conatus, & quasi mox emorturiæ lucernæ supremus fulgor. Hunc à mendis quæ in editione Frobenianâ subinde occurrunt repurgandum curavi. Scholia

in

in ſcriptorem tam omnium manibus tritum ſupervacanea duxi: cum tyrones veteranorum operâ in evolvendo hoc authore utplurimum utantur. Habes hîc igitur purum putum Minucium, id eſt gemmam nativo melius ſplendore micantem: fruere, & Vale.

Lactantius Divinarum Institutionum.
Lib. 5. Cap. 1.

Minucius Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus est, declarat, quàm idoneus veritatis assertor esse potuisset; si se totum ad id studium contulisset.

M.

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

COgitanti mihi, & cum animo meo *Octavij* boni, & fidelissimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo & affectio hominis inhæsit, ut ipse quodammodò mihi viderer in præterita redire, non ea, quæ jam transacta, & decur-

BIBL CANT ACAD

sa sunt, recordatione revocare. Ita ejus contemplatio, quantum subtracta est oculis, tantum pectore meo, ac penè intimis sensibus implicata est. Nec immeritò discedens vir eximius, & sanctus, immensum sui desiderium nobis reliquit: amicus utpote cùm & ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut & in ludicris, & seriis pari mecum voluntate concineret: eadem vellet, vel nollet, crederes unam mentem in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: & cum discussâ caligine de tenebrarum profundo in lucem sapientiæ, & veritatis emergeremus, non respuit comitem; sed, quod est glorioſius, præcucurrit. Itaque cum per universam

universam convictûs nostri, & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipuè sermone ejus, mentis meæ recedit intentio, quo *Cæcilium* superstitiosis vanitatibus etiam tum inhærentem, disputatione gravissimâ ad veram Religionem reformavit. Nam negocij, & visendi mei gratiâ *Romam* contenderat, relictâ domo, conjuge, liberis; & quod est in liberis amabilius, annis adhuc innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelâ, ipso offensantis linguæ fragmine, dulciore. Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto, quàmque impatienti gaudio exultaverim, cùm augeret maximè lætitiam meam amicissimi

amicissimi hominis inopinata præsentia. Igitur post unum, & alterum diem, cum jam & aviditatem desiderij frequens assiduitatis usus implêsset; & quæ per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alternâ comperîssimus; placuit *Hostiam* petere amœnissimam civitatem, quòd esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda, & appositа curatio. Sanè & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant. Nam id temporis post æstivam diem, in temperiem semet autumnitùs dirigebat. Itaque cùm diluculò ad mare inambulando litori pergeremus, ut & aura aspirans leniter membra vegetaret, & cum eximiâ voluptate molli

molli vestigio cedens arena subsideret: *Cæcilius* simulacro *Serapidis* denotato (ut vulgus superstitiosus solet) manum ori admovens, osculum labiis impressit. Tunc *Octavius* ait: Non boni viri est, *Marce* frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cœcitate deferere: ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sanè, & unctos, & coronatos: cum scias hujus erroris non minorem ad te, quàm ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spacium civitatis emensi, jam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas velut sternetet ambulacro, perfundens lenis